

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г. С. СКОВОРОДИ**

ЛУКАШЕНКО Марина Володимирівна

УДК 141.7:930.1(043.3)

**ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету МОН України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
ЛЯХ Віталій Васильович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України, завідувач відділом історії
зарубіжної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
БОЙЧЕНКО Михайло Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор кафедри
теоретичних і практичних дисциплін;

кандидат філософських наук, доцент
КОЖЕМ'ЯКІНА Оксана Миколаївна,
Черкаський державний технологічний
університет МОН України, доцент кафедри
філософських і політологічних наук.

Захист відбудеться «20» квітня 2018 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, к. 318.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий « 19 » березня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

Л. А. Ситніченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Загострення уваги до сучасних трансформацій соціальності пов'язано зі змінами, які відбувалися в індустріальних суспільствах при переході до постіндустріальних, від доби Модерну до Постмодерну. У період формування постмодерного суспільства в контексті анонсованого «кінця історії» (Ф. Фукуяма) та «кінця соціального» (Ж. Бодріяр) у «суспільстві ризику» (У. Бек) фіксуються радикальні перетворення, що постають у вигляді атомізації, індивідуалізації, фрагментації тощо. Тобто попередня стала, фіксована, з чітко заданими параметрами соціальність розмивається і набуває «рідинного» характеру (З. Бауман). В інформаційному суспільстві жорсткі структури дисциплінарного суспільства з усталеною моделлю соціальності змінюються силовими полями м'якого підштовхування відповідно до «архітектури правильного вибору» в умовах плюралізму. Інтернет, нові технології, контекст інформаційного, мережевого суспільства стали простором для розвитку нових віртуальних форм соціальності, в якому відбувається пошук та створення нових спільнот при одночасному руйнуванні та розщепленні існуючих. Отже, описаний феномен потребує дослідження і вирішення проблем, які супроводжують процес зазначених трансформацій.

Відповідно виникає потреба осмислення генези та перспектив трансформацій соціальності в контексті історичних змін форм суспільства, його інститутів, соціокультурних цінностей тощо. Потребують дослідження особливості соціального в домодерних суспільствах з їх природними формами спільності, у модерних індустріальних суспільствах, в яких легітимізуються соціальні відносини штучного характеру, і в постмодерних мережевих суспільствах, з їхньою плюральністю, полісуб'єктністю і можливістю співіснування старих та нових форм соціальності. В умовах актуального розлому між Модерном і Постмодерном деякі соціальні процеси «у дзеркалі заднього виду» (М. Маклюен) постають як «криза соціальності» в індивідуалізованому суспільстві, що створює парадокс атомізації в умовах мережовості.

Ступінь наукової розробки проблеми. Тема людської спільності, інтеграції осмислювалась філософами з різних позицій: від натуралістичних до артифіціалістичних. Перші роботи з означення та диференціації соціальності належать Е. Дюркгайму, Г. Тарду, Ф. Тьонісу та ін. Останній виокремив сутнісні властивості спільноти з її інстинктивно-чуттєвою органічністю

стосунків і суспільства з його ціннісно-раціональними діями, усвідомленим вибором у формуванні соціальних відносин. Феномен соціальності був осмислений у працях М. Вебера, Г. Зіммеля, О. Конта, К. Маркса та ін.

Сучасні трансформації соціальності пов'язані зі становленням інформаційного суспільства, його базовими цінностями та властивостями (Д. Белл, М. Кастельс, В. Лях, М. Маклюен, Й. Масуда, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер та ін.), мережевими змінами міцних і слабких зв'язків, які його інтегрують (Б. Велман, М. Грановеттер, М. Кастельс, К. Келхаун, Я. Любивий, В. Шамрай та ін.). Останні десятиліття в західній філософії зростає кількість досліджень різних аспектів соціальності, фіксується багатовекторність підходів щодо її розгляду та оцінок трансформацій. Зокрема, пошук ідеальної комунікативної спільноти, теорії комунікативної дії (К.-О. Апель, Д. Бюлер, Ю. Габермас, О. Гьофе); суспільства, світу як системи (І. Валлерстайн, Н. Луман); осмислення спільносвіту, соціальності та інтерсуб'єктивності, Ми-світу, Ми-суспільства і Ми-спільноти (П. Бергер, В. Гьосле, Т. Лукман, Д. Моран, А. Шюц та ін.); смерті соціального, його акторно-мережевої «перезбірки», формування габітусу в контексті плюральності, Подій та недовіри до метанаративів (А. Бадью, Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, В. Вельш, С. Жижек, Б. Латур, Ж. Липовецькі, Ж.-Ф. Ліотар, П. Слотердайк); осмисленню проблеми індивідуалізованого суспільства, «чистих відносин», важливості та небезпек лігатур, виникнення прекаріату, падіння публічної людини і тиранії інтимності, «виключального гуманізму» і «великого розриву» у сучасному світі (З. Бауман, Е. Гіденс, Р. Дарендорф, Л. Донскіса, Р. Сеннет, Г. Стендінг, Ч. Тейлор, Ф. Фукуяма). Актуальними об'єктами досліджень постають зміни сучасної соціальності в українській філософській думці (В. Ананьїн, А. Баумейстер, М. Бойченко, Є. Бистрицький, О. Білий, Є. Головаха, А. Єрмоленко, Г. Ковадло, О. Кожем'якіна, А. Лой, В. Лях, С. Пролеєв, Л. Ситніченко, В. Шамрай). Складність, подвоєння сучасної соціальності у віртуальній реальності, конвергенція online та offline світів у житті людей обумовлюють актуальність дослідження трансформацій соціальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах держбюджетних тем, над якими працює кафедра філософії Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету №32/12.01.10 «Антропологічний і соціокультурний виміри глобалізованого світу», № 34/12.01.10 «Інформаційне суспільство: його проблеми і перспективи у XXI столітті».

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні специфіки соціальності та дослідженні особливостей її трансформацій в умовах інформаційного суспільства.

Реалізація даної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- виявити особливості внутрішньої й зовнішньої соціальності, що дозволить диференціювати їх форми, функції та специфіку взаємовпливу в різних типах суспільств;
- оприятити сутність і особливості новітніх форм соціальності мережевого суспільства в умовах розповсюдження глобальної мережі Інтернет, її змін та віртуалізації реальності;
- дослідити процес утворення нової соціальності в інформаційному суспільстві;
- дослідити культурно-історичні витоки феномену соціальності та на їх основі описати властивості традиційного, модерного й постмодерного суспільств і домінуючих у них соціальних зв'язків;
- встановити специфіку впливу модерної соціальності на людину в соціальних матрицях як нових еквівалентах природних спільнот;
- проаналізувати трансформації соціальності в період утвердження й розвитку індустріального суспільства, узагальнити етапи історичних змін властивостей соціальних зв'язків;
- визначити особливості кризи соціальності в умовах постіндустріального суспільства як її агонізуючої форми, притаманної індустріальному суспільству;
- розкрити специфіку трансформацій соціальності у постмодерному глокалізованому світі.

Об'єктом дослідження є соціальність як феномен індустріального й постіндустріального суспільства.

Предметом дослідження є трансформації соціальності в інформаційному суспільстві.

Теоретико-методологічна основа дослідження визначена його предметом і завданнями. Відповідно до мети дисертації було застосовано культурно-історичний і системний підходи; принципи взаємопов'язаності, історизму; компаративний, герменевтичний методи, триангуляції та культурно-семантичного аналізу.

При тлумаченні філософсько-історичного дискурсу соціальності важливого значення набули роботи українських фахівців у галузі методології філософії (О. Білий, М. Бойченко, Л. Дротянко, А. Єрмоленко, О. Йосипенко,

В. Кебуладзе, Я. Любивий, В. Лях, М. Попович, С. Пролєєв, О. Хома, С. Ягодзінський), а сформульовані ними інтерпретації соціально-філософського та культурно-історичного дискурсу створили умови для нового осмислення соціальності, індивідуалістичної та комунітаристської, уявленої та реальної соціальних практик в умовах мережовості, віртуальності. Так, культурно-історичний підхід сприяє розкриттю процесу трансформацій соціальності, дослідженню формування концепцій соціальності в різні історичні періоди. Застосування системного підходу до розуміння соціальності дозволяє цілісно розглянути об'єкт дослідження, виокремити моделі опису її організації.

Принцип взаємопов'язаності дозволяє здійснити осмислення соціально-філософських вимірів взаємовпливу зовнішньої і внутрішньої соціальності, типів суспільства. Застосовано метод тріангуляції, який полягає у виборі трьох основних об'єктів для аналізу і порівняння. Так, при зіставленні спільних та відмінних характеристик соціальності, спільнотності та суспільності розкриваються ресурси взаємовизнання і взаємоствердження, на відміну від межових форм взаємозлиття і взаємовідчуження.

У процесі зіставлення різних концепцій соціальності був застосований метод компаративного аналізу. При роботі з основними історико-філософськими текстами, в яких розкривались темпоральні властивості соціальності, використовувався герменевтичний метод, який дозволяє дослідити інтерпретуючий, самоінтерпретуючий аспекти соціальних практик людини, її становлення як доступ до смислів, знаків, символів та їх перетворення. Прояснення основних етичних смислів та цінностей, притаманних доіндустріальному, індустріальному та постіндустріальному суспільствам потребувало використання методу культурно-семантичного аналізу. Для послідовного дослідження трансформацій соціальності використовувався принцип історизму.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українській соціальній філософії виявлено особливості та характерні трансформації соціальності в умовах становлення інформаційного суспільства, доведено, що новій соціальності властива втрата жорсткої структури та системотворчого осердя і відбулась заміна останнього на плинні квазіцентри мережевої самоорганізації, формування на цих засадах віртуальної соціальності та соціальності віртуальної реальності.

Наукова новизна розкривається в таких теоретичних положеннях:

Вперше:

- встановлено особливості внутрішньої й зовнішньої соціальності, які проявляються як: 1) «реальна соціальність» (соціальна реальність, яка формує людину відповідно до існуючого стандарту в конкретних культурно-історичних умовах), 2) «уявлена соціальність» (загальноприйняті, спільно уявлені суспільні смисли, цінності), 3) «уявна соціальність» (соціально-філософські ідеї). В уявній та уявленій соціальності її системотворчими центрами є ідеї, цінності, які зорганізуються і панують у суспільстві, і які пов'язує, створює людина, а в реальній – соціальна тканина, матриці, структури, які визначають рамки і правила життя людини в певних соціально-економічних умовах;

- обґрунтовано, що новітні форми соціальності пов'язані з глобальною мережею Інтернет, та виокремлено найістотніші способи трансформації суспільного та персонального людського буття: паралельна соціалізація «покоління Z», ресоціалізація цифрових мігрантів у реальних і віртуальних соціальних групах, буття особистості у online і offline реальностях в умовах їхньої конвергенції, де «я» перетворюється на низку тимчасових переважно знетілених ідентичностей, які набувають або втрачають соціальність у віртуальному світі, формуючи суспільство з відсутньою ідентичністю;

- виокремлено та запропоновано для означення новітніх форм соціальності наступні поняття: 1) «протосоціальність віртуальної реальності», яка є проміжним станом організації соціальності віртуальної реальності від формування квазіцентрів нових спільнот до організації мереж зі своєю етикою, правилами, смислами; 2) «соціальність реальної віртуальності», яка розглядається як реалізація в реальності, у т. ч. доповненій, змінених, посилених у віртуальному світі суспільних смислів з метою трансформаційного впливу на соціум; 3) «постсоціальність у віртуальній реальності» – нова стратегія зникнення соціальності через реалізацію соціальних потреб у Мережі, світі віртуальних ігор, набуття множинних віртуальних ідентичностей без побудови суспільних зв'язків та їхнього наповнення індивідуальним досвідом;

- розкрито специфіку трансформацій соціальності через розширення і стиснення кола соціальних зв'язків у контексті глобалізації, яка полягає в тому, що соціальність та її сприйняття у неглобалізованому «малому» світі локальних спільнот розширюється за рахунок далеких, інтенціонально

спрямованих до єдності, зв'язків. Доведено, що глокалізованому світу властиве нове стиснення, коли слабкі зв'язки посилюються, і людина може обирати нові мережеві соціальні смисли та навіпаки.

Уточнено:

- розуміння внутрішньої соціальності, до якої належать інтеріоризовані смисли соціального призначення, які проявляються у формі цілей, цінностей, переконань, моралі, які інтерпретують правильність та мету соціальної поведінки;

- осмислення зовнішньої соціальності, до якої належать соціальні структури, форми соціальності (нуклеарна сім'я, асоціації, колективи, спілки, громадські організації, партії), які не лише об'єднували, а й мобілізували, створювали за допомогою правил та статутів зовнішні рамки, здійснювали контроль;

- положення про специфіку взаємовпливу внутрішньої й зовнішньої соціальності в різних типах суспільств. Для аграрного суспільства характерна їхня відповідність між соціальною становою структурою, традиціями і світоглядними орієнтирами особи. Для індустріального на етапі становлення – розрив традиційних зв'язків, злам ієрархічних вертикальних структур та конфлікт між соціальними правилами, суспільними очікуваннями і потребами особистості; на етапі інтеграції – інтерналізація установлених правил соціальних інститутів; для зрілого суспільства – одновимірна відповідність і комодифікація або невідповідність і незадоволення. Для постіндустріального – плюралізація та множинність, амбівалентність взаємодії зовнішньої та внутрішньої соціальності на етапі становлення.

Отримали подальший розвиток:

- тлумачення впливу модерної соціальності на індивіда, який надихався проектом «стати Людиною» й протягом життя підтверджував власну ідентичність у жорстких та універсальних матрицях просвітницьких метанаративів. А також теза про те, що природні реальні спільноти поступаються місцем їх штучним еквівалентам (спілки, організації, корпорації) та уявленим національним, професійним спільнотам;

- ідея про історичні трансформації соціальності в індустріальному, постіндустріальному суспільствах і нелінійність розвитку соціальності. На підставі аналізу сутності інтеграційно-дезінтеграційних соціальних процесів уточнено закономірності формування і трансформацій соціальності, які проходили на засадах індивідуалізації і дерегуляції, солідарності й інтеграції,

відчуження й колективізму, мережовості й нової дерегульованої індивідуалізації, віртуалізації соціальності;

- висновок про особливість кризи соціальності в постмодерному суспільстві, яка втілюється в плинності, «чистоті», мережовості, гедоністичному сенсі соціальних зв'язків та утворенні нового типу соціальності, що полягає в заміні протестантської етики на етику хакерівську, зорієнтовану на самовираз і самореалізацію, та в зменшенні цінності великих життєвих проектів за рахунок надмірного поціновування шляхів спроб і помилок. Проте така індивідуальна незалежність у виборі форм, смислів, сталості соціальних зв'язків відчуває на собі вплив агонізуючої індустріальної соціальності, яка проявляється у формі м'якого підштовхування до «правильного» вибору в умовах означеної соціальності.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в осмисленні трансформацій соціальності в доіндустріальному, індустріальному та постіндустріальному суспільствах. Результати дослідження дозволяють теоретично реконструювати процес формування сучасної соціальності, виявити основні етапи, ознаки ресурсної та дефіцитарної інтеграції суспільства. Теоретичні положення дослідження поглиблюють соціально-філософські знання щодо соціальності та сприятимуть подальшому науковому розвитку концепцій її становлення в інформаційному суспільстві.

Отримані результати дослідження можуть використовуватися з метою формулювання ряду продуктивних ідей, щодо шляхів ресурсних трансформацій соціальності в контексті розвитку сучасного суспільства, у прикладних соціологічних дослідженнях та у викладанні курсів філософії, історії, соціології, соціальної психології, соціальної філософії, філософської антропології; при написанні підручників, навчальних посібників з соціальної філософії, при розробці спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою здобувача. Основні положення наукової новизни оприлюднені автором, відображають результати, отримані в процесі дослідження.

Апробація результатів дослідження. Головні ідеї дисертації доповідалися на методологічних семінарах аспірантів кафедри філософії Національного авіаційного університету (Київ, 2013-2017 рр.), Всеукраїнському круглому столі «Антропологічний та соціокультурний виміри глобалізованого світу» (26 березня 2014 р.), Філософських читаннях, присвячених міжнародному Дню філософії «Глобалізаційний контекст комунікації в умовах інформаційного суспільства» (Київ, 19 листопада 2014

р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу» (Київ, 27 січня 2015 р.), Всеукраїнському круглому столі «Інформаційне суспільство: його проблеми та перспективи у XXI столітті» (Київ, 25 березня 2015 р.), Всеукраїнському круглому столі «Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи у XXI столітті» (Київ, 29 березня 2016 р.), Всеукраїнському круглому столі «Соціокультурні виклики медіа-дискурсу інформаційного суспільства» (Київ, 28 березня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції Дні науки філософського факультету – 2017 (Київ, 25 квітня 2017 р.), Других академічних читаннях, присвячених пам'яті професора Г. І. Волинка «Філософія, наука і освіта» (Київ, 26 квітня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (Одеса, 25-26 серпня 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дослідження були оприлюднені в 15 наукових публікаціях, 10 з яких є науковими статтями фахових виданнях (4,74 др. арк.) та 1 – у закордонному фаховому виданні (0,46 др. арк.). Окремі положення дисертації висвітлені в 5-и матеріалах і тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях та читаннях (1,08 др. арк.). Загальний обсяг публікацій – 6,28 др. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації – 218 сторінок, з яких 183 – основного тексту. Список джерел включає 342 найменувань, з них – 54 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** до дисертаційного дослідження обґрунтовано актуальність теми та доцільність роботи, визначено її мету та завдання, розкрито наукову новизну та сформульовано основні положення, що виносяться на захист, подано відомості щодо апробації роботи, її структуру та зв'язки з науковими програмами.

У **розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження соціальності»** висвітлено стан наукової розробки теми, розглядаються основні методологічні проблеми дослідження, історичний контекст формування філософських рефлексій феномену соціальності.

У **підрозділі 1.1. «Огляд соціально-філософських теорій соціальності»** здійснено аналіз філософських рефлексій феномену соціальності в працях

українських та зарубіжних дослідників філософії історії, соціальної, політичної, комунікативної, практичної філософії. З'ясовано значення основних ідей соціальної філософії для визначення теоретичних засад дослідження, розкритих у роботах А. Єрмоленка, М. Бойченка, В. Іноземцева, Н. Іщук, Т. Керимова, Д. Кірюхіна, О. Кожем'якіної, В. Лекторського, В. Ляха, В. Малахова, М. Мамардашвілі, О. Мантурова, Л. Ороховської, С. Пролєєва, Л. Ситніченко, Д. Усова, В. Шамрай, С. Щербак. Дослідження трансформацій соціальності базується на аналізі робіт З. Баумана, А. Барда і Я. Зодерквіста, Д. Белла, Ж. Бодріяра, П. Бурдьє, В. Гьосле, Р. Інглхарта, Ж. Липовецькі, Г. Маркузе, Г. Стендінга, Ч. Тейлора, Е. Фрома, Ф. Фукуями та ін. Відтворення логіки формування соціальності свідчить про її трансформації відповідно до змін різних типів суспільств: від аграрного до індустріального, від індустріального до постіндустріального.

Початок застосування поняття «соціальність» у сучасному його розумінні пов'язується з виникненням соціальних наук, формуванням соціального проекту Модерну, переходом від «війни всіх проти всіх» до громадянського суспільства і визначенням соціальних зв'язків, створених за принципом артіфіціалізму. Проаналізовано: 1) метафізичний (природна дійсність об'єднується з ладом політичних спільнот навколо ідеї соціопорядку: Платон, Аристотель, Сенека, М. Аврелій та ін.); 2) класичний (від суспільної угоди між відокремленими суб'єктами в умовах розвитку техніки, що вимагало співпраці багатьох і міцної структури: Дж. Бентам, Т. Гобс, Д. Г'юм, Дж. Лок, Ж.-Ж. Русо; до моралі, науки, економіки, які забезпечують цілісність громадянського суспільства: Г. Гегель, І. Кант, О. Конт, К. Маркс, М. Вебер та ін.); 3) некласичний (П. Бурдьє, Ю. Габремас, Е. Гіденс, М. Фуко та ін., у роботах яких переважав інтегративний підхід та бачення дискретної, розсипаної, рідинної соціальності) та посткласичний етапи філософського відображення полісуб'єктних форм соціальності.

Підрозділ 1.2. «Теоретико-методологічні засади дослідження трансформацій соціальності» репрезентує результати аналізу феномену соціальності з позицій основних методологічних стратегій дослідження соціальної реальності, визначених в роботах вітчизняних дослідників (М. Бойченка, А. Єрмоленка, Я. Любивога, В. Ляха, М. Поповича та ін.). Було застосовано культурно-історичний і системний підходи; принципи взаємопов'язаності, історизму; компаративний, герменевтичний методи, культурно-семантичного аналізу, тріангуляції, що дозволило здійснити цілісне осмислення трансформацій соціальності в різних типах суспільств.

Виокремлено три моделі інтерпретацій соціальності: 1) «природна» соціальність традиційного суспільства, в якій людина зберігає правила, границі, гомеостаз та «індивідуальність групи»; 2) «штучна» соціальність модерного суспільства, в якій людина набуває колективну ідентичність, займає позицію соціального інженера, «елементу» або спостерігача, що через рефлексивність і аутопоезіс перетворює і суспільство, і особистість; 3) віртуальна соціальність інформаційного суспільства, яке наскрізь пронизано інформаційними структурами, а сингулярна людина залучена до мереж.

У даному дослідженні соціальність розглядається як феномен, який відображає суспільні смисли та властивості суспільства, соціально конструйованих матриць, зв'язків, які стягує на собі особистість, наповнюючи їх індивідуальним досвідом. Соціальність є тією соціальною реальністю, яка унормовує людей, спрямовує їхні думки по відповідним траєкторіям смислових полів, і сама формується спільно уявленими смислами, цінностями і знаннями, які змінюються в результаті активної смислотворчості людей, їхніх соціально-філософських ідей. Це дозволяє виокремити «реальну», «уявлену» і «уявну» соціальність у дихотомії її зовнішньої і внутрішньої форм, між якими відбуваються метафоричні зсуви, обмін та трансформації смислів.

У другому розділі **«Формування соціальності в системі індустріального суспільства»** здійснено аналіз становлення і трансформацій соціальності в умовах утвердження індустріального суспільства та модерних змін суспільного життя.

У підрозділі **2.1. «Становлення нової соціальності в період утвердження індустріального суспільства»** наголошено на революційності утворень нових форм соціальності. Узагальнено відмінності між її властивостями у допромислових і промислових суспільствах, описані засновниками соціальних наук (М. Вебер, Е. Дюркгайм, Г. Зіммель, О. Конт, К. Маркс, Г. Тард, Ф. Тьоніс та ін.) та сучасними дослідниками (Р. Арон, Д. Белл, І. Валлерстайн, Дж. Гелбрейт, Ж. Еллюль, Б. Латур, Е. Тоффлер та ін.). Так, на формування жорсткої соціальності в індустріальному суспільстві впливають такі його базові структури і принципи, як стандартизація, спеціалізація, синхронізація, концентрація, максимізація, централізація, раціоналізація, організаційні інтеграційні структури, монолітність соціально-економічної й культурної систем. Нова індустріальна система адаптувала цілі фрагментованого суспільства до своїх потреб, відокремивши виробництво від сім'ї, спричинила розкол і суспільства, і внутрішньо особистісний, який мав компенсуватися виробництвом

матеріальних благ, активною складовою діяльнісно спрямованої соціальності, «гуманним» просвітництвом, мобілізаційним залученням до загальнонаціональних проєктів, які надихали вірою в прогрес і віддалену винагороду. Проте це викликало «синдром відчуження», спричинило «одновимірність» людини у дисциплінарному суспільстві.

В умовах проблеми інтеграції «небезпечних» класів, зруйнованих традиційних зв'язків спільнот, станів, їхньої вкоріненості у вищому вертикальній ієрархічній структурі виникає потреба у раціональному формуванні нових зв'язків, основ та форм спільності в «розчаклованому світі» (М. Вебер), який наповнився новими міфами, подіями індустріальної, наукової революцій, формування майнових класів, нуклеарних сімей, секулярної сакралізація нової ери в ім'я нації, «нової людини», рівності, прогресу та щасливого майбутнього. Монолітна інституалізована структура підтримувалась за допомогою освіти, мас-медіа, транслуючи установки щодо бажаної соціальності в умовах нової нерівності, уніфікованого для карцерних систем хронотопу.

У *підрозділі 2.2. «Специфіка соціальності модерного суспільства»* на основі робіт сучасних філософів (Б. Андерсон, З. Бауман, У. Бек, Ж. Бодріяр, Ю. Габермас, Е. Гіденс, Ж. Дельоз, В. Єрмоленко, Р. Каюа, Ж. Липовецькі, Ч. Тейлор, В. Шамрай) доводиться її динамічність, схильність до продукування нових та переосмислення старих засад консолідації суспільства, «революційно-консервативної» соціальності.

Формування модерної соціальності пов'язано з атомізацією вивільнених людей з назначених природних і спільнотних меж, необхідністю вибору власної і колективної долі в умовах секуляризації, промислової непевності, у матрицях класів з їхніми стратегіями життєвих шляхів. Великими наративами, символами, навколо яких формувалась соціальність, стали народ, держава, історія і бажане майбутнє, образи нових героїв і ворогів. Її розвиток продукує протиставлення старої і нової соціальності, модерних і антимодерних трансформацій, деструкції й інтеграції, відчуження і солідарності.

Внутрішнім парадоксом модерної соціальності є розрив між декларованими цінностями демократії, свободи, прав та гідності людини, і прагненням держави підпорядковувати громадян, унормовувати буття-разом на основі покори, під суворим наглядом, що реалізувалося у моделях ліберального і тоталітарного суспільств. Трансформації соціальності були пов'язані зі змінами етики, ідеології, цінностей (праці, справедливості, толерантності, Іншого тощо), які відбувалися у результаті сингулярних і

міжгенераційних процесів, і створили основну модерну дихотомію: лібералізм – комунітаризм.

У *підрозділі 2.3. «Модерна соціальність та її вплив на людину»* показано, що модерна людина, потрапивши в структурні рамки соціальних інститутів, великих систем стає і гвинтиком, і вузлом соціальності, об'єднуючи своїм життям соціальну тканину суспільства. Особистість персоніфікувала соціальні інституції, які деперсоніфікували, стандартизували індивідів, реіфікували їхнє соціальне буття. Втрата одиничної ідентичності, її розкол на виробника і споживача постала завданням самовизначенням через приналежність до штучних еквівалентів традиційних (групи, спілки, організації) та уявлених (нації, класу) спільнот, що викликало до буття «модульну» особистість (В. Лях), яка мала створити «неуспільнену» ідею про себе (В. Декомб). Модерна соціальність надавала «безсмертя» окремим геніям і учасникам спільної справи, делегуючи відповідальність і самотність.

Формою контролю над «ізольованим Я» став страх у паноптикумних системах, в яких влада перейшла від тих, за ким спостерігали у традиційному суспільстві, до спостерігачів. У процесі інкарцерації сформувалась солідарність та внутрішній полісмен-мораліст, який стимулював слідкувати за собою та іншими, реалізуючи «диктатуру гуманізму» через реалізацію центрального проекту модерної соціальності – «стати Людиною». Особистість стала одночасно об'єктом і суб'єктом спостереження у медійному паноптикумі, який повернув вплив популярній меншості, за якою стежать, а з часом люди самі стали надавати інформацію за право перебувати в надійному суспільстві, що спостерігає (З. Бауман, Л. Донскіс, А. Бард, Я. Зодерквіст).

У **розділі 3 «Трансформації соціальності та кризові явища в постіндустріальну добу»** розкриті кризові стани сучасної соціальності та формування нових її форм в інформаційному суспільстві.

У *підрозділі 3.1. «Кінець соціального» в добу Постмодерну* проводиться аналіз робіт сучасних філософів (А. Бадью, З. Бауман, Ж. Бодріяр, С. Жижек, Ж.-Ф. Ліотар) та виокремлених ними ознак кризи соціальності в період завершення епохи Модерну, її метанаративів. Так, поява відчуття великого розриву, кінця соціального, індивідуалізованості суспільства, фрагментації соціального порядку і плинності його практик свідчила про оприявлення паралельного процесу формування модерної соціальності – супротиву їй, який набув своєї сили на межі Міленіуму і змінив значення «мовчазної більшості», яка відтепер поглинає соціальність. Симптомами стали як гіперсимуляція соціального, так і поглинання смислів, лібертаріанський

гедонізм, ізоляція, самотність, панування інструменталізованих, «чистих» стосунків, які існують доки сприяють розвитку і задоволенню. Проте відкрилися безпрецедентні можливості для самоактуалізації, обізнаності, співпраці, діалогу, протидії насиллю, панування постматеріальних цінностей і суб'єктивного благополуччя (Р. Інглхарт), плюральності, що викликало нові форми агонізуючої соціальності модерного суспільства, на кшталт ліберального патерналізму, його «м'якого підштовхування» відповідно до правильної архітектури вибору.

У *підрозділі 3.2. «Криза соціальності в умовах інформаційного суспільства»* на основі робіт Д. Белла, І. Валлерстайна, М. Кастельса, Н. Лумана, М. Маклюєна, Й. Масуда, Р. Сеннета, Е. Тоффлера, Ф. Уєбстера та ін. розкривається феномен соціальності інформаційного суспільства з «постстандартизованою громадськістю», в якому людина знаходиться в стані невизначеності смислів соціальності, гібридизації її феноменів, глокалізаційної амбівалентності глобальної інтеграції і знаходження свого «племені» в online і offline світах. Відбулась інформаційна конвергенція економічної, політичної, морально-етичної сфер, коли громадянський, моральний обов'язок у суспільстві споживання реалізуються через гроші. Новими викликами сучасності в умовах економічної та екологічної кризи стає непевність соціальних зв'язків, мобільність капіталу і нерухомість нижчих шарів суспільства, загострення проблеми міграції, «зайвих» людей, позбавлених права на соціальність.

Сучасний телос техне перетворює світ під людину, який в свою чергу перетворює її на пост-людину. Технології зробили світ небезпечно-безпечним, прозорим. Прекаріат повертається на домашні, але не сімейні робочі місця. Проте виникає феномен «третього місця», простору, спеціально створеного для спільного перебування, до якого належить co-working, а постійні зміни відкривають можливості для творчості.

У *підрозділі 3.3. «Особливості мережевого суспільства та формування віртуальної соціальності»* проводиться осмислення формування нових форм соціальності. На основі робіт Б. Велмана, М. Грановеттера, Р. Данбара, М. Кастельса, К. Келхауна, Б. Латура, А. Неклесса, Е. О. Райта та ін. можна визначити специфіку соціальної організації мережевого суспільства, в якому люди набувають мережеві ідентичності в соціальній «ризомі» чи «хмарі». Виникає новий засіб комунікації, який підтримує діалог множини з множиною, що створює віртуальні соціальні мережі, які набули особливого значення, по-новому визначаючи тип суспільства (мережеве), влади

(Нетократія), особистості (сингулярна постлюдина), мислення (Net-мислення, кліпове) та мови (Net-мова), створюючи кіберсуспільство з онлайн-спільнотами кібергромадян. Відбувається подвоєння життя людини. Мережа змінила суспільство, а зростання кількості членів соціальних мереж змінило Інтернет (Веб 2.0), перетворивши на множину спільнот. Виникають «реальні утопії», на кшталт Wikipedia, інтернет-лібертаріанство, новий суспільний договір (Декларація Незалежності Кіберпростору), що є проявом віртуальної соціальності, протосоціальності і соціальності віртуальної реальності, соціальності реальної віртуальності та постсоціальності у віртуальній реальності.

У **Висновках** подано підсумки соціально-філософського дослідження трансформацій соціальності в інформаційному суспільстві, які розкривають глибинний зв'язок між типом суспільства і соціальністю. Результати висвітлюють складність розуміння соціальності, а аналіз використання даного поняття свідчить, що воно є міждисциплінарним, комплексним, що пояснюється включенням у нього базового необхідного, але не достатнього феномену спільності, для позначення якої дослідники використовують низку близьких понять (*спільнотність, суспільність, соціальне, соціетальне, соціальні відносини і зв'язки, соціальний капітал, соціальна інтеграція, common sense, соціабельність, інтерсуб'єктивність, полісуб'єктивність*). Розгляд зовнішнього і внутрішнього векторів соціальності є плідним для розуміння механізму її формування та виокремлення «реальної», «уявленої», «уявної» соціальності, а їхня відповідність може або сприяти реалізації людини, або відокремлювати людину від реалізації її істинних смислів, замінюючи їх лише суспільними.

Розкрито процес трансформацій соціальності та її ресурсів, які в аграрному суспільстві містяться у відповідності станової структури і світогляду, соціальної пам'яті, традицій; в індустріальному – у подоланні конфлікту між потребами особистості і виробництва, відповідності принципів суспільства і цінностей особи, зокрема, раціональності й прогресу; в постіндустріальному – у творчості, смислах розвитку здібностей людей, індивідуальність яких розкривається в суспільній реальній і віртуальній сферах.

Цілісне осмислення часових трансформацій соціальності з позиції її ресурсно-орієнтованого розгляду в інформаційному суспільстві дозволило виокремити дві основні лінії, які йдуть від простору спільного досвіду, крізь бачення теперішнього і до ліній горизонту майбутнього. По-перше, з минулого

вбирається досвід інтеграції, солідарності, участі у спільних проектах, впевненості, і враховується застережувачий досвід дерегуляції, «залізної клітки» стандартизуючої, мобілізуючої соціальності, керування страхом відчуженими суб'єктами в дисциплінарному суспільстві. По-друге, у теперішньому акцент ставиться на сприятливій для розвитку здібностей людей соціальності, свободі, відповідальності, самоорганізації соціальних мереж, зростанні соціального капіталу, і враховуються можливості криз соціальності індивідуалізованого «суспільства, яке дозволяє» гедоністичне буття, «чисті стосунки», безмежне задоволення консьюмеристських потреб відповідно до архітектури «правильного вибору» в умовах «скляної клітки» та плінних квазіцентрів мережевої самоорганізації. По-третє, у майбутньому розглядається як можлива соціальна мета реальних утопій, інтенціонально спрямована до самореалізації одиничного і цілого, так і відкритість новим можливостям новітніх форм соціальності у віртуальній реальності та реальній віртуальності в контексті множинності горизонтів майбутнього.

Сучасний етап індивідуалізації відбувається в умовах подвоєння, конвергенції та конверсії online і offline приватного і соціального життя осіб з плінними мережевими ідентичностями в суспільстві, пронизаному інформаційними структурами. Доведено, що досвід попереднього розколу «природної» соціальності традиційного суспільства створив умови для формування «реальної», «уявленої» та «уявної» соціальності, між якими існує взаємозв'язок і циркуляція соціальних смислів, динаміка якої особливо пришвидшується в умовах виникнення медійного засобу, спрямованого на підтримання діалогу багатьох з багатьма. В означеному контексті формуються новітні форми соціальності, зокрема: віртуальна соціальність, соціальність віртуальної реальності, протосоціальність віртуальної реальності, соціальність реальної віртуальності та постсоціальність у віртуальній реальності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових та іноземних виданнях:

1. Лукашенко М. В. Феномен соціальності в світлі філософської традиції / М. В. Лукашенко // Вісник НАУ. Серія: Філософія Культурологія. – 2015. – № 1 (21). – С. 101-105.
2. Лукашенко М. В. Поняття соціальності та його трансформації / М. В. Лукашенко // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2015. – №2 (22). – С. 94-98.

3. Лукашенко М. В. Формування соціальності як особливого виміру людського буття в модерний час / М. В. Лукашенко // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2016. – № 1-2 (149-150). – С. 46-57.

4. Лукашенко М. В. Соціальність у системі суспільства в добу Модерну / М. В. Лукашенко // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2016. – № 1 (23). – С. 107-111.

5. Лукашенко М. В. Модерний тип соціальності: між минулим і належним / М. В. Лукашенко // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2016. – № 5-6 (153-154). – С. 42-50.

6. Лукашенко М. В. Взаємозв'язок трансформацій соціальності й цінностей / М. В. Лукашенко // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. – 2017. – № 15. – С. 81-85.

7. Лукашенко М. В. Освіта в контексті кризи соціальності інформаційного суспільства / М. В. Лукашенко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2017. – № 5 (120). – С. 210-213.

8. Лукашенко М. В. Інформаційне суспільство та становлення віртуальної соціальності / М. В. Лукашенко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2017. – №7 (122). – С. 280-283.

9. Лукашенко М. В. Соціальність крізь образ спостерігача в індустріальному та постіндустріальному суспільстві / М. В. Лукашенко // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2017. – № 8 (48). – С. 91-95.

10. Лукашенко М. В. Социальность и метафора Паноптикона в индустриальном и постиндустриальном обществе / М. В. Лукашенко // European multi science journal. Budaörs. – 2017. – № 6 – P. 43-46.

Матеріали і тези наукових конференцій:

11. Лукашенко М. В. Соціальність і комунікація в контексті глобалізації / М. В. Лукашенко // Глобалізаційний контекст комунікації в умовах інформаційного суспільства (філософські читання, присвячені міжнародному Дню філософії) [Текст]: зб. наук. пр. (Київ, 19 листоп. 2014 р.) / за заг. ред. Л.Г. Дротянко. – К.: НАУ, 2014. – С. 39-42.

12. Лукашенко М. В. Толерантність як основа соціальної взаємодії / М. В. Лукашенко // Міжнародна науково-практична конференція «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу», 27 січня 2015 р.: [матеріали доповідей]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С. 85-90.

13. Лукашенко М. В. Формування соціальності та зміни етики в добу Модерну / М. В. Лукашенко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки

філософського факультету – 2017», 25-26 квіт. 2017 р.: [матеріали доповідей] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – Ч. 3. – С. 58-60.

14. Лукашенко М. В. Трансформації соціальності: від індустріального до постіндустріального суспільства / М. В. Лукашенко // Міжнародна науково-практична конференція «Другі академічні читання присвячені пам'яті проф. Г. І. Волинки: «Філософія, наука і освіта», 25-26 квітня 2017 р.: [матеріали доповідей]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – С. 120-122.

15. Лукашенко М. В. Сенси соціальності крізь образи суспільства / М. В. Лукашенко // IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук», Одеса, 25-26 серп. 2017 р.: [матеріали доповідей]. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 180-182.

АНОТАЦІЯ

Лукашенко М. В. Трансформації соціальності в контексті становлення інформаційного суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2018.

У дисертаційній роботі здійснено соціально-філософське дослідження феномену соціальності та його трансформацій у доіндустріальному, індустріальному і постіндустріальному суспільствах. Відповідно до мети, в ключі культурно-історичного і системного підходів було виявлено специфіку трансформацій соціальності в умовах інформаційного суспільства, які пов'язані з досвідом попередніх зламів та інтеграцій, циркуляцією смислів між реальною, уявною і уявленою соціальністю.

Проаналізовано зміни зв'язків «природної» соціальності традиційного суспільства, спрямованої на збереження правил, границь, гомеостазу, індивідуальності групи, які проходили через етап атомізації та дерегуляції до формування «штучної» соціальності модерного суспільства з її рефлексивністю, значимістю позиції спостерігача, необхідністю постійного підтвердження особою своєї колективної ідентичності. Сучасні зміни проходять в умовах подвоєння online і offline життя людей з плінними мережевими ідентичностями в суспільстві, пронизаному інформаційними

структурами. Узагальнено особливості формування та трансформацій віртуальної соціальності й соціальності віртуальної реальності, що дозволило виокремити такі її форми, як «протосоціальність віртуальної реальності», «соціальність реальної віртуальності» та «постсоціальність у віртуальній реальності».

Ключові слова: соціальність, інформаційне суспільство, індустріальне суспільство, трансформації соціальності, уявлена соціальність, віртуальна соціальність, протосоціальність віртуальної реальності, постсоціальність у віртуальній реальності.

АННОТАЦІЯ

Лукашенко М. В. Трансформации социальности в контексте становления информационного общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины. – Киев, 2018.

В диссертации было осуществлено социально-философское исследование феномена социальности и его трансформаций в доиндустриальном, индустриальном и постиндустриальном обществах. В ключе культурно-исторического и системного подходов было выявлено специфику трансформаций социальности в условиях информационного общества, в сопоставлении с опытом предыдущих кризисов и интеграций, циркуляции социальных смыслов между «реальной», «воображаемой» и «представляемой» социальностью индустриального общества.

Проанализированы изменения связей «природной» социальности традиционного общества, направленной на сохранение правил, границ, гомеостаза, индивидуальности группы, которые проходили через этап атомизации и дерегуляции до формирования «искусственной» социальности современного общества, с её рефлексивностью, значимостью позиции наблюдателя, необходимостью постоянного подтверждения личностью своей коллективной идентичности. Современные изменения происходят в условиях удвоения online и offline жизни людей с меняющимися сетевыми идентичностями. Обобщены особенности формирования и трансформаций виртуальной социальности и социальности виртуальной реальности, что позволило выделить новые её формы, как «протосоциальность виртуальной

реальности», «социальность реальной виртуальности» и «постсоциальность в виртуальной реальности».

Ключевые слова: социальность, информационное общество, индустриальное общество, трансформации социальности, воображаемая социальность, виртуальная социальность, протосоциальность виртуальной реальности, постсоциальность в виртуальной реальности.

ANNOTATION

Lukashenko M. V. Transformation of sociality in context of information society formation. – A manuscript.

The dissertation for a degree of the candidate in philosophical sciences, speciality Social Philosophy and History of Philosophy (09.00.03). – H. S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The paper deals with the social-philosophical research of the phenomenon of sociality and its transformations in preindustrial, industrial and postindustrial societies. In accordance with the stated goal of the work and in the vein of the cultural, historical and systemic approaches, the specificity of the transformations of sociality under the conditions of the information society, in comparison with the experience of previous crises and integrations of the industrial society has been revealed. Thus, the phenomenon of sociality became an object of study in the modern period in context of the destruction of natural connections, being considered from the position of artificialism.

The process of the emergence and interpenetration of different types of sociality has been analyzed from the position of the system approach. The informatization of existing social ties and the development of the network society – cybersociety have been described. The changes in the links between the “natural” sociality of the traditional society aimed at preserving the rules, boundaries, homeostasis, individuality of the group, which occurred through the stage of atomization and deregulation until the formation of the “artificial” sociality of a modern society, with its reflexivity, the importance of the observer’s position, and the necessity of a constant confirmation by a personality of their collective identity have been revealed. The modern stage of individualization is taking place under the conditions of doubling, convergence and conversion of online and offline personal and public life of people with temporary and changing network identities in the society permeated with information structures.

It is proved that the experience of the previous split has created the conditions for the formation of a “real”, “imaginary” and “represented” sociality, between which there is a correlation and circulation of social meanings, the dynamics of which are especially accelerated in the Internet environment, which supports the dialogue of many with many. The paper summarizes the features of formation and transformation of virtual sociality and sociality of virtual reality, which made it possible to distinguish such new forms as “protosociality of virtual reality”, “sociality of real virtuality” and “post-sociality in virtual reality”. “Protosociality of virtual reality” means a transitional stage of organizing the sociality of virtual reality from the formation of quasi-centers of new communities to the organization of networks with their ethics. “Sociality of real virtuality” can be described as the realization of social meanings that were changed in the virtual world, and “post-social in virtual reality” becomes a new strategy of the disappearance of sociality through the realization of social needs in the Network without building social ties and filling them with individual experience.

Keywords: sociality, information society, industrial society, transformation of sociality, imaginary sociality, virtual sociality, protosociality of virtual reality, post-sociality in virtual reality.